

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та
реставрації творів мистецтва

Кваліфікаційна робота магістра

з теми: «СУЧАСНІ МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ТА АНАЛІЗУ МАТЕРІАЛІВ
У ЖИВОПИСІ»

Виконав:

Євгеній Владиславович НІМЕЦЬ

здобувач групи RTM1-M23

спеціальності 023 Образотворче

мистецтво, декоративне мистецтво,

реставрація

Освітня програма:

Реставрація творів мистецтва

Науковий керівник:

Іван Андрійович ГУЦУЛ,

кандидат мистецтвознавства, доцент

кафедри образотворчого і

декоративно-прикладного мистецтва

та реставрації творів мистецтва

Рецензент:

Наталія Олексіївна УРСУ,

доктор мистецтвознавства, професор

Кам'янець-Подільський – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА РЕВІТАЛІЗАЦІЇ КОРПУСНОГО ПАСТОЗНОГО ЖИВОПИСУ.....	7
1.1 Понятійний апарат дослідження ревітарізації живопису.....	7
1.2 Специфіка корпусного пастозного живопису.....	23
РОЗДІЛ 2	
РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ЖИВОПИСНИХ ТВОРІВ.....	37
2.1 Процеси та методи ревіліталізації живописних творів.....	37
2.2 Принципи ревіталізації корпусного пастозного живопису.....	49
РОЗДІЛ 3	
МЕТОДИКА РЕВІТАЛІЗАЦІЇ ПОЛОТНА ЖУРІНА Д. А. «ПОРТРЕТ ДІВЧИНИ» 1927 РОКУ.....	69
3.1 Процес та методика реставрації «Портрет дівчини».....	69
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78
ДОДАТКИ.....	85

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На тлі сучасних технологічних досягнень та вибуху цифрового мистецтва, вивчення та ревіталізація корпусного пастозного живопису набуває особливого значення. Ця техніка, характеризуючись товстими, виразними шарами фарб, передає не лише зображення, але й текстуру, глибину та витонченість. В контексті постмодернізму та розмаїття художніх напрямків, розглядання корпусного пастозного живопису як об'єкта вивчення виявляється актуальним для вивчення естетичних та технічних вимірів сучасного мистецтва.

Корпусний пастозний живопис, який історично був популяризований завдяки художникам таких напрямків, як імпресіонізм та постімпресіонізм, продовжує вражати своєю здатністю фокусувати увагу на матеріальності та виразності. Такий живопис дозволяє художникам не просто зображувати світ, але й передавати настрій, емоції, силу та інтенсивність переживань. У пастозному живописі художник буквально «будує» картину за допомогою шарів фарби, що надає зображенню тривимірності, майже скульптурного характеру. Саме це створює унікальний ефект, який привертає увагу глядачів, змушуючи їх відчувати глибший контакт із твором. Глядач, дивлячись на такі твори, сприймає їх не тільки зорово, але й тактильно, уявляючи, як фарба могла б відчуватися на дотик.

Відродження та актуалізація цього стилю стає важливим в контексті збереження традиційних технік у сучасному мистецтві, де цифрові зображення стали домінуючими, а фізичність полотна й фарби іноді втрачає своє значення. Цифрові технології пропонують нескінченну кількість інструментів для художників, але вони не можуть відтворити справжню текстуру, вагу, рух пензля та інтенсивність пастозного мазка. У зв'язку з цим, дослідження корпусного пастозного живопису набуває особливої ваги, адже він є своєрідною протиположністю до надмірної віртуалізації мистецького середовища.

Крім того, корпусний пастозний живопис дозволяє досліджувати питання матеріалів у мистецтві: як старі, перевірені часом матеріали, так і новітні, які

впроваджуються в цю техніку. Використання різних пігментів, основ для фарб, лаки, текстурні добавки — усе це має значення не лише з естетичного, але й з технічного боку. Кожен шар фарби в пастозному живописі додає картині новий вимір і, відповідно, нові можливості для інтерпретації та відчуття. Це дослідження охоплює не лише мистецтвознавчий, але й технологічний і матеріалознавчий аспекти. Не менш важливим є і вплив корпусного пастозного живопису на сучасне мистецтво. В рамках постмодерністської естетики, де змішуються різні стилі й техніки, пастозний живопис знаходить своє місце як засіб, що несе культурну пам'ять і спадщину, в той же час дозволяючи художнику вільно експериментувати з формою, кольором і текстурою. Сучасні художники використовують цю техніку для створення сміливих, нестандартних композицій, інколи навіть комбінуючи пастозний живопис із цифровими елементами або перетворюючи його на елемент інсталяції, де картина стає частиною великого художнього простору. Це збагачує сприйняття пастозного живопису, відкриває нові способи його застосування і розширює його межі.

Інтерес до ревіталізації корпусного пастозного живопису також має велике значення з точки зору музейної роботи і реставраційної практики. Чим більше технологій з'являється, тим більше ми маємо можливостей для збереження творів мистецтва, які є культурними артефактами. Відтворення і збереження пастозного живопису потребує розуміння фізико-хімічних властивостей фарб та інших матеріалів, які змінюються з часом. Це дозволяє запобігати руйнуванню цінних картин і зберігати їх для майбутніх поколінь.

Мета дослідження — цієї магістерської роботи є глибоке вивчення та розуміння корпусного пастозного живопису на полотні як техніки, що може взаємодіяти з сучасністю, адаптуючись до нових художніх та технологічних викликів. Дослідження спрямоване на виявлення впливу цієї техніки на сучасне мистецтво, розкриття можливостей її використання у створенні нових художніх виразів та поєднання традиції з інновацією.

Об'єкт дослідження – є процеси та методи ревіталізації корпусного пастозного живопису, що включають техніки відновлення, збереження та інтерпретації картин, створених у цій специфічній техніці.

Предмет дослідження – специфіка збереження, відновлення та реконструкції живописних творів, створених у цій техніці.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з ХХ - перша половина ХХІ століття.

Методи дослідження. Для виконання завдань дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи. До загальнонаукових методів належать. Фактологічний метод, який передбачає вивчення візуального матеріалу, зокрема аналіз поверхні, структури та текстури пастозного живопису. Аналітичний метод, що включає аналіз літературних джерел, дослідження наукових праць з теорії та практики ревіталізації пастозного живопису. Метод порівняльного аналізу, представлений порівняльним мистецтвознавчим аналізом різних підходів до реставрації корпусного пастозного живопису на полотні, включно з методами відновлення фарбового шару, поверхневих структур і текстурних ефектів. До спеціальних методів дослідження належать аналіз даних про ефективність різних реставраційних підходів, їхню поширеність та результати застосування, та метод роботи з першоджерелами.

Наукова новизна дослідження полягає у розгляді та теоретичному обґрунтуванні проблем, пов'язаних із ревіталізацією корпусного пастозного живопису на полотні. Вперше здійснено комплексний аналіз особливостей відновлення товстих пастозних шарів, їхньої структури та текстури, що є специфічними для цього виду живопису. Новизна також полягає в дослідженні сучасних підходів до збереження та ревіталізації пастозних творів, зокрема у визначенні оптимальних методів для збереження цілісності фарбового шару та текстурних ефектів, характерних для корпусного пастозного живопису.

Завдання дослідження:

1. Понятійний апарат дослідження ревітарізації живопису.
2. Специфіка корпусного пастозного живопису.

3. Процеси та методи ревіталізації живописних творів.
4. Принципи ревіталізації корпусного пастозного живопису.
5. Процес та методика реставрації «Портрет дівчини».

Практичне значення роботи. Результати дослідження можуть бути використані:

1. Для розвитку вітчизняної реставраційної практики, зокрема щодо пастозного живопису.
2. Для подальшого дослідження специфічних тем, пов'язаних із ревіталізацією корпусного живопису та суміжних областей.
3. Для проведення реставраційних робіт, спрямованих на відновлення живописних творів, виконаних у корпусній техніці, з пошкодженнями або втратою фарбового шару.
4. У пам'яткоохоронній справі з метою збереження автентичного стану живописних творів, що мають історико-культурну цінність.

Структура і обсяг роботи. Текстова частина магістерської роботи складається зі вступу, 3-х розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 84 сторінки, список використаних джерел налічує – 71 позицію. Практична частина представлена ревіталізацією твору корпусного пастозного живопису на полотні з музейної колекції.

ВИСНОВКИ

1. Понятійний апарат дослідження ревіталізації живопису

Розробка понятійного апарату для ревіталізації живопису є основою для проведення наукових досліджень у цій сфері. Визначено, що ревіталізація включає комплекс заходів, спрямованих на відновлення фізичної та естетичної цілісності твору мистецтва з урахуванням його історичної цінності, художньої техніки та матеріальної специфіки.

2. Специфіка корпусного пастозного живопису

Корпусний пастозний живопис вирізняється багат шаровою технікою нанесення фарб, що створює об'ємну текстуру. Його основними особливостями є складність матеріальної структури, залежність від фізико-хімічних властивостей фарб і лаки, а також схильність до механічних пошкоджень та втрати кольорової насиченості. Це зумовлює специфічний підхід до реставрації та збереження таких творів.

3. Процеси та методи ревіталізації живописних творів

Ревіталізація живопису охоплює такі основні етапи:

- Діагностика стану твору з використанням сучасних технологій, таких як спектрометрія чи мікроскопія.
- Усунення фізичних пошкоджень, зокрема тріщин і відшарувань фарби.
- Відновлення колористичних і текстурних особливостей за допомогою сучасних реставраційних технік.
- Застосування захисних покриттів для запобігання подальшому руйнуванню.

4. Принципи ревіталізації корпусного пастозного живопису

Основними принципами ревіталізації є збереження автентичності, мінімальне втручання в оригінальні матеріали та максимальне відтворення естетичних і технічних характеристик твору. Особлива увага приділяється вибору матеріалів, сумісних із тими, що використовувалися в оригінальній роботі, та їхній довговічності.

4. Процес та методика реставрації «Портрет дівчини»

Реставрація картини «Портрет дівчини» включала детальне дослідження її стану, підготовку та реалізацію комплексу реставраційних заходів:

- Очищення поверхні від забруднень без пошкодження оригінального шару фарби.
- Зміцнення відшарованих елементів фарбового шару та реставрація тріщин.
- Ретушування втрачених ділянок з дотриманням художнього стилю роботи.
- Захист від зовнішніх впливів шляхом нанесення реставраційного лаку.

Цей проект довів важливість індивідуального підходу до кожного твору, адже реставрація залежить не лише від загальних методів, але й від унікальних особливостей об'єкта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Акімов Д. І. Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація. *Культура і сучасність: альманах. № 1*. Київ. 2020. С. 104-109.
2. Андріанова О. Б., Біскулова С. О. Ґрунти живописних творів ХХ–ХХІ ст. дослідження, аналіз, можливості датування. *Український мистецтвознавчий дискурс 4*. Київ. 2022. С. 6-13.
3. Антоненкова Н. О. Розшарування різночасового живопису з розділяючим шаром лаку. Актуальні питання мистецтвознавства: виклики ХХІ століття: зб. статей Міжнар. наук.-практ. конф. присвяченої 95-річчю заснування вищої художньої школи Харкова, Харків, 13 жовт. 2016 р. Харків: ХДАДМ, 2016. С. 9–12.
4. Андріанова О. С. Технологічні дослідження в структурі мистецтвознавчої експертизи. *Український мистецтвознавчий дискурс: колективна монографія*. НАКККІМ. Рига. 2020. С. 20–70.
5. Алтухова, А. В., Азаркіна М. А., Величенко А. Г. Історичні аспекти майстерності та техніки олійного живопису. Харків. 2021. С. 101-105.
6. Андріанова, О. С., Біскулова С. О. Використання сучасних недеструктивних методів аналізу при дослідженні творів живопису і графіки. *Культурні та мистецькі студії ХХІ століття: науково-практичне партнерство*. Київ. 2019. С. 116-117.
7. Берлач О. П., Галькун. Т. Д. Технологічні особливості матеріалів: живопис, реставрація: технологічний практикум для бакалаврів, магістрантів образотворчого мистецтва. Луцьк. 2017. С 8-34.
8. Брей Н. Техніко-технологічні методи дослідження олійного живопису. *Художня культура: Актуальні проблеми*. Київ. 2006. №3. С. 346-355.
9. Баглай, В. А. Технологічне забезпечення якості форм інтаґліодруку. Київ. 2023. С. 186-189.
10. Берлач О. П. Музейно-реставраційна практика: методичні рекомендації до виконання завдань курсу. Луцьк, 2022. С. 61-66.

11. Бучачий О. В. Видалення підлакових забруднень станкового олійного живопису. Вісник КПНУПО. 2020. №19. 181 с.
12. Бучачий О. В. Методика укріплення олійного живопису на полотні. Вісник КПНУПО. 2019. №18. С. 173-174.
13. Бучачий О. В. Особливості відновлення творів живопису з слабким зв'язком між ґрунтом та фарбою. Вісник КПНУПО. 2021. №20. С. 151-152.
14. Вавричук А. Б. Хімічний та технологічний аналіз складових живопису (ґрунт, в'язиво) творів мистецтва. Музеї і реставрація. Збірник матеріалів 4-ої міжнародної конференції. 2019. С. 61-64.
15. Веретко Н. Реставрація монументального живопису початку ХХ століття в Україні. Вісник КНУКіМ. Серія «Мистецтвознавство» 46. Київ. 2022. С. 8-12
16. Волік К. С. Реставрація живописного твору Є. Г. Волошинова: практичні рекомендації. Вісник ХДАДМ. 2012. №3. 30 с.
17. Дзендзелюк Л., Любов Л. Документи на пергаменті: способи дослідження, реставрації, збереження. Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Київ. 2013: 279-297.
18. Гренберг Ю. І. Технологія і дослідження витворів станкового і настінного живопису. Київ: Лань, 2000. С.85-86.
19. Гренберг Ю. І. Технологія станкового живопису. Історія та дослідження. Київ: Лань, 2019. С. 239-244.
20. Історичні аспекти майстерності та техніки олійного живопису. URL:https://www.researchgate.net/publication/356983809_istoricni_aspekti_majsternosti_ta_tehniki_olijnogo_zivopisu (дата звернення 11. 10. 2024).
21. Карауланова А. Сучасні дослідження кракелюру класичного станкового живопису у контексті реставраційної освіти. Платонівські читання. НАОМА. Київ. 2020. №8. 23 с.

22. Кишкурно Е. П. Дослідження фарбового шару творів станкового олійного живопису як один із аспектів визначення їх справжності. Вісник ХДАДМ. 2006. №5. С. 104-106.
23. Кудрявцев Є. В. Техніка реставрації картин. Київ: Юрайт, 2023. С. 38-41.
24. Кучма Н. І. Технологічні особливості видалення забруднень з поверхні фарбового шару в реставраційних практиках. Вісник КПНУПО. 2020. №19. 187 с.
25. Кабаченко В. П. Особливості застосування технічних прийомів у сучасному олійному живописі. Одеса. 2023. С. 101-106.
26. Лісцін П. Г., Грибанова А. В. Нестійкі пігменти станкового олійного живопису в контексті механізмів активної деградації. Культура і мистецтво. 2019. №12. С. 21-24.
27. Мазур, Т. А. Особливості та методологія реставрацій крихких тонкозернистих полотн із фактурним авторським живописом. *Секція природничо-економічних наук Кам'янець=Подільський.* 2021. С. 124-127.
28. Марченко І. Я. Історичний розвиток деяких методик реставрації станкового живопису в контексті впливу на постреставраційний стан експонатів у ХХ ст. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2017. №1'2015. С. 196-197.
29. Маліков В. А. Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація . *Культура і мистецтво: сучасний науковий вимір.* Київ. 2022. С. 73-77.
30. Музейне зберігання творів станкового темперного та олійного живопису. URL: <http://restorer.com.ua/library02.html> (дата звернення 19. 08. 2024).
31. Музика О. Я. Матеріали і техніка олійного живопису. Умань: Візаві, 2013. С. 22-23.

- 32.Миколайчук А. Р. Превентивна консервація та реставрація творів станкового живопису: використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Миколаїв. 2024. С 31-34.
- 33.Мистецтвознавча експертиза українського фарфоруфаянсу XIX–початку XX століття в контексті розвитку художньої культури URL:<http://elib.nakkkim.edu.ua/handle/123456789/2256> (дата звернення 17. 08. 2024).
- 34.Методичний посібник “Консервація і реставрація” URL: https://reherit.org.ua/material/metodychnyj-posibnyk-konservatsiya-i-restavratsiya/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 20. 11. 2024).
- 35.Marchenko Ігуна. Історичний розвиток деяких методик реставрації станкового живопису в контексті впливу на постреставраційний стан експонатів у XX ст. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* 1. Київ. 2015. С. 195-199.
- 36.Новікова, Анастасія. Методичні аспекти вивчення пастозного живопису майбутніми вчителями образотворчого мистецтва. Київ. 2020. С. 14
- 37.Петрик С. О. Реставрація станкового і монументального живопису. Київ. 2022. С. 44-49
- 38.Прокопович, Т. А. Основи реставрації: методичні рекомендації до курсу.Київ. 2016. С. 14-18.
- 39.Реставрація станкового олійного живопису URL: <https://jak.koshachek.com/articles/restavracija-osnovni-vidi-restavracii-restavracija.html> (дата звернення 20. 09. 2024).
- 40.Ревіталізація культурної спадщини як інструмент формування громадської ідентичності (театральний вимір 2023–2024 рр.) URL:<https://almanac.npu.kiev.ua/index.php/almanac/article/view/463/436> (дата звернення 20. 09. 2024).
- 41.Техніка та технологія реставрації URL: <https://studfile.net/preview/7775444/> (дата звернення 29. 09. 2024).

42. Термінологічні варіації як відображення парадигми реставраційної діяльності URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/article/view/9193> (дата звернення 2. 11. 2024).
43. Тимченко Т. Р. Термінологічні варіації як відображення парадигми реставраційної діяльності. Міжнародний науковий журнал «Грааль науки». 2021. №1. 523 с.
44. Тимченко Т. Р., Петліна Д. Д. До витоків експертизи живопису в Україні. Тексти культури: Дослідження, інтерпретація: Збірник наук. праць Інституту культурології НАМ України. 2017. 128 с.
45. Фарбові (живописні) шари. URL: <https://studfile.net/preview/9883585/page:6/> (дата звернення 11. 04. 2023).
46. Цитович В. І. Проблематика розкриття станкового живопису в сучасній українській реставрації. Міжнародна науково-практична конференція «Музеї та реставрація: актуальні виклики сучасності». Київ. 2016. С. 133-134.
47. Швець В. Г. Копіювання як спосіб відтворення втраченої спадщини на прикладі станкового живопису. Харків. 2024. С. 68-69.
48. Янковська, Д. О. Мистецтво в міждисциплінарних дослідженнях. Київ, 2018. С 109-115.
49. Ярмоленко, К. Г. ОСОБЛИВОСТІ НАТЮРМОРТІВ ВАН ГОГА. *Молодий вчени*. Київ. 2023. С. 17-43.
50. Alessandro Conti. A History of the Restoration and Conservation of Works of Art. Kidlington: Elsevier, 2007, pp. 434-435.
51. Alicia Sánchez Ortiz. Restauración de obras de arte: Pintura de caballete: manual teorico y practico. Madrid: Akal, 2012. P. 73-75.
52. Anaïs Genty-Vincent. Les chances des vernis et des couches picturales des peintures de chevalet à l'huile: mémoire. pour l'obtention des sciences. diplôme de Docteur en Sciences: 26.06.2017/ Université Sergi-Pontoise. Sergi-Pontoise, 2013. P. 47-48.

- 53.D. Cycleback. Authenticating Art and Artifacts: An Introduction to Methods and Issues. Lulu.com, 2017, pp. 13-14.
- 54.D. Gavrilov, C. Ibarra-Castanedo, E. Maeva, O. Grube, X. Maldague, R. Maev. Infrared methods in noninvasive inspection of artwork. 9th International Conference on NDT of Art, 25-30 May. 2008. Jerusalem Israel, pp. 1-4.
- 55.De Clercq, Rafael. The metaphysics of art restoration. *British journal of aesthetics* 53.3. 2013. P. 261-275.
- 56.Dawson, T. L. Examination, conservation and restoration of painted art. *Coloration Technology* 123.5. 2007. P. 281-292.
- 57.E. Basiul. Próba ustalenia techniki retuszu obrazów sztalugowych na podstawie przeprowadzonych prób malarskich. *Biuletyn Uniwersytetu Mikołaja Kopernika*. 2005. nr 357. S. 4-5.
- 58.E. Szmit-Naud. Przyczyny i mechanizmy zmian wyglądu uzupełnień warstw malarskich w obrazach sztalugowych. *Ochrona Zabytków*. 2003. nr 1-2. S. 71-72.
- 59.I. Szmelter. Elementy nowej teorii konserwacji dziedzictwa sztuki wizualnej. ratunek dla ochrony dawnej sztuki nietypowej i sztuki współczesnej. *Sztuka i Dokumentacja*. Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie. 2017. №17. 156 s.
- 60.I. Szmelter. Współczesna Teoria Konserwacji I Restauracji Dóbr Kultury. *Zarys Zagadnień*. *Ochrona Zabytków*. Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. 2006. №2. 19 s.
- 61.Javier Hernández Peralta. Restauración de pintura sobre lienzo. *Boletín de la Universidad de Chile*. 2006. Núm. 39. 172 p.
- 62.Korostovetz, A. R. A., and Garry Thomson. "Problems of Restoration and Conservation of Objects of Art: A Methodical Guide. Warszawa. 1963. S. 73-76.
- 63.Khalid S, et al. A Review on Traditional and Artificial Intelligence-Based Preservation Techniques for Oil Painting Artworks. *Gels* 10.8. 2024. P. 517.

64. Mykolaichuk V. Lavrynovych A. Mykolaichuk T. Tymchenko and I. Somyk-Ponomarenko «Image Segmentation in Loss Detection for Conservation and Restoration of Old Paintings», 2020 IEEE 2nd International Conference on Advanced Trends in Information Theory (ATIT), Kyiv, Ukraine, 2020, pp. 390-393.
65. Orlenko M, Yulia I. The concept of art and works of art in the theory of art and in the restoration industry. *Art Inquiry. Recherches sur les arts* 21. 2019. P. 171-190.
66. Panczyk E. Zastosowanie technik jądrowych w konserwacji i identyfikacji dzieł sztuki. Polskie Towarzystwo Nukleoniczne. Instytut Chemii i Techniki Jądrowej. Warsaw. 2001. S. 108-110.
67. Saito, Yuriko. "Why restore works of art?." *The Journal of aesthetics and art criticism* 44.2 1985. P. 141-151.
68. Scott, David A. "Art restoration and its contextualization." *Journal of Aesthetic Education* 51.2. 2017. P. 82-104.
69. S. Saverwyns, C. Currie, E. Lamas-Delgado. Macro X-ray fluorescence scanning (MA-XRF) as tool in the authentication of paintings. *Microchemical Journal*. 2018. №137, pp. 139-141.
70. Schweidler M. *The restoration of engravings, drawings, books, and other works on paper*. Getty Publications, 2006. P. 84-91.
71. The structural conservation of canvas paintings: changes in attitude and practice since the early. URL: https://www.academia.edu/36377818/The_structural_conservation_of_canvas_paintings_changes_in_attitude_and_practice_since_the_early_1970s ? (дата звернення 2. 11. 2024).